

Manihejska navzočnost v Rimu sredi petega stoletja in odgovor Cerkve

Manihejstvo, čigar začetki segajo v sredino 3. stol. po Kr., so kljub temu, da gre za novo ter izrazito dualistično religijo,¹ številni krščanski misleci iz tistega obdobja imeli za krščansko herezijo. Glavni razlog za to je po Simonettijevim mnenju v tem, da ima Jezus pomembno mesto v zapletenem manihejskem nauku.² Poleg tega, da so izpodbijali manihejsko razumevanje Jezusa Kristusa, pa so se cerkveni očetje uprli tudi drugim manihejskim naukom, ki so zagovarjali enakovredni počeli dobrega in zlega, trdili, da je materija slaba, verjeli, da je Stara zaveza delo Princa Teme ... Temu nauku so se v svojih spisih zoperstavili Aleksander iz Likopole,³ Efrem Sirski, avtor Arhelajevih del, Serapij iz Tmuisa, Tit iz Bostre, Avguštin in drugi. Ti avtorji so s svojimi spisi želeli pokazati, da manihejski nauk ni skladen s krščanskim razumevanjem Boga, Jezusa Kristusa, Svetega pisma (posebej Stare zaveze), stvarstva, odrešenja ... V naslednjih vrsticah pa si bomo pogledali odziv cerkvenega očeta, ki ga običajno ne najdemo med avtorji protimanihejskih del, saj ni avtor nobenega dela proti manihejcem, ampak je njegov "boj" z manihejci ohranjen predvsem v nekaterih njegovih pridigah. Srečali se bomo z rimsko krščansko skupnostjo v letih 443 in 444, ki jo je takrat vodil papež Leon Veliki, in spoznali njegovo pastoralno skrb za ohranjanje krščanskega nauka ter njegova prizadevanja za okrepitev pripadnosti Cerkvi.

ZGODOVINSKI OKVIR MANIHEJSKE NAVZOČNOSTI V RIMU V 5. STOLETJU

Mesto Rim je že pričelo izgubljati slavo in predvsem vpliv, ki ju je imelo v preteklih stoletjih. Ljudje so se še dobro spominjali plenitve Rima, ki se je zgodila leta 410, in so bili tako rekoč na pragu naslednje plenitve leta 455. Če se je v 5. stoletju politična moč mesta Rima manjšala, se je

prav v času papeža Leona I. povečal cerkveni vpliv rimskega škofa. V času političnega propadanja mesta je prav on predstavljal oporno točko in avtoriteto, na katero so se lahko naslonili Rimljani tudi takrat, ko so Rim ogrožali Huni pod Atilovim vodstvom ali Vandali pod Genserihom. V nadaljevanju bomo spoznali enega od pomembnih trenutkov, ki so prispevali k pridobivanju Leonovega ugleda in avtoritete.

Verjetno so prav prej omenjeni Vandali krivi, da so se morali rimski kristjani soočiti z manihejci, ki so se skrivali v Rimu. Leta 439 je Genserih zavzel Kartagino, pomembno severnoafriško mesto in okoliška mesta. To je povzročilo, da so številni ljudje pribežali iz severne Afrike v Italijo in seveda tudi v Rim. Med temi begunci so bili tudi manihejci, ki so se sicer skrivali, a so v Rimu ravno tako želeli širiti svoj nauk. Odkrili so jih verjetno oktobra 443.⁴ V 42. govoru, ki ga je imel v postnem času leta 444, papež pove, da gredo manihejci celo tako daleč, da so navzoči pri evharističnih srečanjih in da pri obhajilu zaužijejo le Kristusovo telo, zavračajo pitje Kristusove krvi.⁵ Manihejci so se torej prikrito udeleževali krščanskih bogoslužij in pri njih sodelovali. V Rimu je bilo to nekaj novega, a nekaj let pred tem se je s podobnimi problemi soočal tudi sv. Avguštin v severni Afriki. Tako se hiponski škof v nekaj pismih pritožuje, da severnoafriški kleriki kanonične lekcionarje nadomeščajo z manihejskimi besedili, odkril pa naj bi tudi subdiakona, ki je bil hkrati manihejski poslušalec.⁶ To kaže na to, da vsaj za nekatere severnoafriške kristjane ni bilo nepremostljivih razlik med krščanstvom in manihejstvom.⁷ Manihejci, ki so pribežali iz severne Afrike, so tako očitno nadaljevali s svojo tradicijo in so se še naprej udeleževali katoliških bogoslužij, tudi po svojem prihodu v Rim. Po drugi strani so si na ta način zagotovili tudi krinko, da jih ne bi odkrili.

PAPEŽEVA REAKCIJA IN POZIV K ODKRIVANJU MANIHEJCEV

Ko je Leon Veliki spoznal, da so v Rimu navzoči manihejci, je katoličane večkrat pozval k pozornosti in opreznosti, saj po njegovem mnenju manihejska navzočnost za vernike in za krščanski način življenja predstavlja veliko nevarnost. Papež svoje vernike opozarja, naj prekinejo prijateljske odnose z manihejci. Predvsem naj bodo pozorne ženske, ki naj se ogibajo celo poznanstev z njimi in naj z njimi niti ne govorijo, saj

bi manihejci nepozornega sogovornika lahko zapeljali v hudičevo zanko. Škof gre še naprej in kristjanom naroči, naj jih naznanijo. Če slučajno ugotovijo, kje stanujejo, kje poučujejo, koga obiskujejo in pri kom dobijo zatočišče, naj ga o tem nujno obvestijo.⁸ Zakaj naj bi kristjani naznanjali manihejce? Ker se na ta način lahko prepreči, da bi komu škodovali in da bi se naselili v kakšnem predelu večnega mesta.⁹ Leon vidi razlog za ovajanje manihejcev v dobrobiti krščanske skupnosti:

"Proti skupnim sovražnikom in za skupno odrešenje moramo biti čuječi vsi, da se iz rane kakšnega uda tudi drugi udje ne bi okužili. In tisti, ki jih (manihejcev) ne mislijo naznaniti, bodo ob Kristusovi sodbi obtoženi molčanja, čeprav ne bodo omadeževani s privolitvijo (manihejskemu nauku)."¹⁰

Leon je manihejce prepoznal kot najhujše sovražnike krščanske skupnosti.¹¹ Podobno, kot je vernike spodbujal, naj bodo čuječi v osebni boju s sovražnikom, torej z grehom in s hudičem, je v tem primeru spodbujal celotno skupnost, naj bo pozorna, da je ne uniči zunanji sovražnik. Pri boju z notranjim sovražnikom (z grehom), je potrebna osebna čuječnost, ki jo gojimo s spraševanjem vesti. Ko gre za skupnega zunanjega sovražnika, pa je potrebna čuječnost v odnosu do zunanjega sovražnika, v našem primeru do manihejcev.¹² Svojih grehov se kristjan obtoži pri spovedi (*accusantes enim nosmetipsos confessionibus nostris*),¹³ ko pa gre za zunanjega sovražnika, ga je potrebno naznaniti.

Kasneje so nekateri so v tem Leonovem ravnanju videli zametke kasnejše inkvizicije. Ovajanje je pripeljalo do preiskav in zasliševanj ter končno do izгона manihejcev. Vendar pa po Maierjevem mnenju Leonovo spodbujanje k čuječnosti (tako notranji kot zunanji) ne kaže toliko na dejansko papežovo moč kot na odsotnost le-te.¹⁴ Tudi dejstvo, da se je Leon za njihov pregon oprl na civilne sodnike, ki so izrekli obsodbe na podlagi Teodozijevega odloka, ki je manihejem prepovedal zbiranje, kaže na to, da papež v tem začetnem obdobju ni imel realne moči. Za to, da je dosegel javno

preganjanje, pa je verjetno izkoristil zveze s plemiškimi družinami, ki jih je imel že pred nastopom papeške službe.¹⁵ Zagotovo so aretacije, zaslišanja, obsodbe s strani javnih sodišč in izgon manihejcev iz Rima utrdili tako krščansko skupnost samo kot Leonov ugled in avtoriteto.

Na zmago nad manihejstvom je pričelo kazati, ko se je v Rimu odvil proces proti pripadnikom te vere. Izid tega procesa je papeža spodbudil, da se je odločil, da piše tudi škofom, ki se nahajajo v Italijanskih provincah. V svojem pismu, ki ga je odposlal 30. januarja 444,¹⁶ opiše, kaj se je dogajalo v Rimu. Pove, da so zaradi čuječnosti odkrili manihejce, ki so jih nato javno obtožili. Nekateri od njih so nato obsodili Manija in njegove nauke, kar so potem v cerkvi tudi javno potrdili in podpisali izjavo. Tiste, ki tega niso želeli storiti, pa so civilni sodniki (*publicos iudices*)¹⁷ obsodili na trajen izgon iz Rima. Ker so nekateri izmed manihejcev zbežali v druga italijanska mesta, Leon v pismu druge škofove poziva k čuječnosti in k skrbi za zdravje zaupane jim skupnosti. Naloga škofov je, da so čuječi in da preganjajo kugo manihejske zmote, saj bodo le tako lahko ljudi pripeljali do odrešenja. Škofove tudi opominja, da jih bo Gospod obsodil malomarnosti, če ne bodo ljudstva obvarovali pred temi krivoverskimi in svetoskrunskimi nauki.¹⁸

Vendar Leon v tem procesu še ni videl dokončne zmage, saj je proti manihejskemu nauku pridigal vsaj še pol leta (do binkošti). Popolno zmago nad manihejci pa je papež lahko praznoval, ko je pri cesarju Valentinijanu III. dosegel, da je izdal ukaz, s katerim je kot kazen za pripadnost manihejstvu potrdil izgon.¹⁹

ZMOTE MANIHEJSKEGA NAUKA

V svojih govorih, ki jih je imel od jeseni 443 do poletja 444, je Leon izpodbijal tudi nekatere vidike manihejskega nauka, ki jih zavrača predvsem s kristološkega, pnevmatološkega in antropološkega vidika. V

nadaljevanju bomo pogledali, kako je papež v svojih pridigah opozarjal na zmote v manihejskem nauku.

JEZUS KRISTUS JE BOG IN ČLOVEK

Mani se je imel za "apostola Jezusa Kristusa", vendar njegovo razumevanje Kristusa ni imelo nič skupnega z Jezusom, kot nam ga predstavijo evangelijski, ampak ga razume v smislu gnostičnega izročila.²⁰ V tem smislu so manihejci zanikali, da je bil Kristus pravi človek. Leon v svojih pridigah trdi, da zanika jo tako Jezusovo resnično telesno rojstvo kot resničnost njegovega trpljenja, saj naj bi imel zgolj navidezno telo (docketizem). Po njihovem prepričanju se za Boga oz. za Božjega Sina ne spodobi, da bi se zaprl v žensko maternico, niti da bi se njegova Božja narava pomešala z materijo, z mesom, s telesom. Za Kristusa se po njihovem mnenju tako ne spodobi, da bi imel resnično človeško telo.²¹ To manihejsko zavračanje resničnega učlovečenja seveda ni nič nepričakovanega, saj je zanje vsa materija delo Kraljestva teme, delo zla. Zavračanje vere v resničnost učlovečenja je torej tesno povezana s skrajnim dualizmom manihejstva. Po Manijevem mnenju je resnično utelešenje v telesu krivica za Božjega Sina, medtem ko je za Leona ravno rojstvo Božjega Sina v telesu dokaz Božje moči.²² Resničnost Kristusovega človeškega rojstva pa je nujno potrebna tudi za ostale odrešitvene trenutke v Jezusovem življenju. Če Kristus ne bi imel resničnega telesa, seveda ne bi mogli govoriti niti o njegovem trpljenju, smrti in vstajenju.²³

Kristus je za Leona in za njegovo razumevanje odrešenja moral biti pravi Bog in pravi človek. Kristusova Božja narava, ki se je združila s človeško naravo, je namreč zagotovilo človeškega odrešenja. Resničnost utelešenja zagotavlja očiščenje in ozdravitev človekove grešne narave. Pri tem pa se Kristusova Božja narava ni niti umazala niti poškodovala.²⁴ Leon tako sledi ideji, da je Božji Sin (pravi Bog) z učlovečenjem, smrtjo (pravi človek) in vstajenjem ozdravil le tisto, kar je resnično

prevzel. Prav zato, da bi poudaril resničnost Kristusove človeške narave, je papež v govoru v velikem tednu leta 444 še posebej poudaril opis Jezusovega trpljenja.²⁵ Jezusa, zvezanega z grobimi vozli, peljejo najprej k Hanu, nato k njegovemu zetu in velikemu duhovniku Kajfu, od tam pa k Pilatu. Ves ta čas je množica z glasnim vpitjem Jezusa poniževala in obtoževala, poleg tega pa je bil vedno znova deležen tudi pljunkov in udarcev. Pilat pa je k temu že tako velikemu ponižanju dodal še bičanje. A to še ni bilo dovolj. Pilat je Jezusa, ki je bil prebičan, s trnjem kronan in ogrnjen v škrlaten plašč, izpostavil še dodatnemu zasramovanju množice. Vsemu temu trpljenju pa so sledili še pot na Kalvarijo, križanje in smrt. Brezbožni so vse to zasmehovanje in trpljenje razumeli kot Jezusov dokončen poraz, v resnici pa se je vse to spremenilo v zmago nad hudičem in nad smrtjo.²⁶

Pri opisu tega trpljenja je Leon v revidirani verziji tega govora dodal še navedek iz Iz 9,5, kjer prerok pravi: "Kajti dete nam je rojeno, sin nam je dan. Oblast je na njegovih ramah." Po Greenovem mnenju je Leon s tem naredil zanimivo povezavo med Kristusovim rojstvom in smrtjo. S tem pa je poudaril ne samo Kristusovo človeško, ampak tudi njegovo božjo naravo.²⁷

MANI IN SVETI DUH

Mani je za manihejce imel vlogo "novega Kristusa", ki je pri dvanajstih letih doživel prvo razodetje in ki je nato kljub temu še nekaj časa živel skrito življenje. Prav tako kot Jezus je tudi on imel svoje učence, ki jih je poslal na misijon. Ob koncu življenja pa je ne nazadnje moral tudi trpeti. Mani naj bi bil torej nekakšno utelešenje Božjega Sina. Mani se ima tudi za "Parakleta (Tolažnika)", ki bo dokončal poslanstvo Jezusa Kristusa. Vendar Manija ne moremo imeti za Svetega Duha, torej za tretjo osebo Svete Trojice.²⁸

Leon pa je bil kljub temu mnenja, da manihejci častijo Manija kot Svetega Duha²⁹ in da se je po prepričanju manihejcev ravno v

njihovem ustanovitelju razodela tretja Božja oseba. Paraklet naj torej ne bi prišel prej kot šele z Manijem. Po papeževem mnenju naj bi manihejci verjeli, da je Božji Duh ostal z Manijem na tak način, da Mani ni bil nič drugega kot Duh, ki je preko jezika vodil svoje učence k resnici in ki naj bi jim razodel do tedaj nepoznane skrivnosti.³⁰

Leon v svoji pridigi, ki jo je imel ob binkošti leta 444, odločno zavrne vse te manihejske zmote in predstavi svoje teološko razmišljanje o skrivnosti Svete Trojice in o božanstvu Svetega Duha. V prvem delu nagovora namreč najprej predstavi katoliško razumevanje Svetega Duha, ki je petdeseti dan po vstajenju in deseti dan po vnebohođu prišel v srca tistih, ki so bili Jezusovi učenci. Naj izpostavimo samo nekaj poudarkov: Sveti Duh je popoln in večni prav tako kot sta Oče in Sin; Oče in Sin nista bila nikoli brez Svetega Duha; Sveti Duh je v očakih in prerokih deloval že pred binkošti; Sveti Duh je v srcu vsakega, ki veruje v Jezusa Kristusa.³¹

STVARSTVO JE DOBRO

Kot že rečeno, je manihejstvo zagovarjalo kozmološki dualizem, zaradi česar zavrača tudi možnost, da bi si Božji Sin privzel resnično človeško telo, saj je materija sama po sebi slaba in je podvržena Kraljestvu teme. Leon se je odzval na radikalni manihejski dualizem, in to ne samo na področju kristologije, kjer je odločno nasprotoval doketizmu, ampak tudi na področju odnosa do stvarstva in do človeka. Manihejci so se namreč postili, ker je materija slaba, po drugi strani pa so (paradoksalno) častili sonce, luno in zvezde, saj naj bi bile povezane s Kraljestvom luči.

42. govor je Leon prvič imel leta 444, do popravkov pa je prišlo verjetno leta 447, ko je pisal pismo škofu Turibiju iz Astroge (današnja Španija) glede priscilijanstva, ki je prav tako kot manihejstvo zagovarjalo gnostično-dualistični nauk. V tem govoru Leon opozarja, da manihejci obsojajo ustvarjeno naravo in trdijo, da se tisti, ki se

prehranjujejo, omadežujejo. Omadeževal naj bi jih njihov avtor, ki po njihovem mnenju ni Bog, ampak hudič. Nasproti temu pesimističnemu prepričanju pa Leon postavi tezo, da ne obstaja nobena substanca, ki bi bila slaba, zlo pa prav tako nima svoje narave, torej obstoja (*nulla sit substantia mala, nec ipsius mali sit ulla natura*).³² Papež v tej pridigi poudari, da je Stvarnik, ki je dober, vse stvari ustvaril dobre. Nato pa doda še, da ne obstaja več stvarnikov, kot je to v manihejstvu, ampak, da je Stvarnik vsega samo eden.³³

Že dve leti pred manihejsko krizo je papež svoje vernike poučil, da je Bog vse stvari ustvaril iz nič, "*ex nihilo*",³⁴ kar kaže na to, da ne moreta obstajati dva stvarnika, ampak da je Stvarnik vsega samo eden. Zato so vse stvari, v kolikor so ustvarjene, dobre. Stvarjenje iz nič pomeni, da Boga ni nič oz. nihče silil ali pogojeval pri njegovem stvariteljskem dejanju.

Posledica tega, da je dobri Bog Stvarnik vsega, je tudi ta, da jedi ne morejo biti nečiste. Vzrok za odpoved hrani in za post torej ne more biti tak, kot je manihejski, torej nečistost materije. Za kristjana je vzrok posta v njegovem odnosu tako do jedi kot do vsega ustvarjenega. Problem ni nečistost jedi, ampak požrešnost, pijančevanje, lakomnost ... Problem je torej nečistost človeka, ki nima pravega odnosa do hrane in stvarstva.³⁵

Kristjan mora imeti primeren odnos tudi do celotnega stvarstva. Človek lahko občuduje lepoto in spoznava koristnost sveta, sonca, lune in zvezd, a pri tem ne sme priti do tega, da bi jih častil. Čaščenje namreč ne sme biti usmerjeno k ustvarjenim stvarem, ampak samo k Bogu, ki se mu lahko zahvaljuje za stvarstvo.³⁶ Leon je celo tako zelo antropocentričen, da je mnenja, da so nebesna telesa ustvarjena v človekovo korist, da bi spoznaval in meril čas, tedne, mesece, leta in letne čase.³⁷ Vzrok za papežev nasprotovanje čaščenju lune, planetov in zvezd torej ni samo v njegovem monoteizmu, ampak v prepričanju, da so vse stvari ustvarjene za človeka.

DOSTOJANSTVO ČLOVEŠKE NARAVE

Bog Stvarnik pa ni navzoč samo v trenutku stvarjenja, ampak je navzoč tudi skozi vso zgodovino. On, ki je Darovalec vseh dobrih stvari, kaže svojo dobroto do vseh ljudi.³⁸ Največja Stvarnikova dobrota se je razodela, ko je Bog postal človek zato, da bi človeka odrešil.³⁹ V božičnem nagovoru leta 451 je Leon svoje vernike spodbujal in navduševal z besedami: "Prebudi se, človek, in spoznaj dostojanstvo svoje narave. Spomni se, da si bil ustvarjen po Božji podobi, ki se je v Adamu sicer poškodovala, a je bila prenovljena v Kristusu."⁴⁰ Dostojanstvo človeške narave je po papeževem mnenju vezano tako na to, da je človek ustvarjen po Božji podobi, kot tudi na to, da je Božji Sin zaradi človeškega odrešenja postal človek in s tem obnovil človekovo bogopodobnost, saj je pri učlovečenju Božji Sin "sprejel naravo naše nizkosti (*naturam nostrae humilitatis adsumeret*)".⁴¹ Pri učlovečenju je bila človeška narava v Kristusu tako povišana v edinstvo z Bogom.⁴² Na veliki petek leta 444 je papež svoje vernike pozval, naj v Kristusu, ki je sprejel človeško naravo, ponovno vzljubijo svojo naravo.⁴³

To, da je Kristus sprejel človeško naravo, je po papeževem mnenju razlog še za tretji razlog za dostojanstvo človeške narave, ki se navezuje na Kristusov vnebohod. V svojem 73. govoru, ki ga je imel na praznik vnebohoda leta 444, Leon spodbuja:

"Kajti skupaj s srečno množico so (apostoli) videli, kako se je človeška narava dvignila na dostojanstvo, ki prekaša vse nebeške stvari. Dvignila se je nad zборе angelov, še več, dvignila se je nad vse nadangele in najvišjim bitjem ni mogoče primerjati njene vzvišenosti. Kajti sedla je na Božji prestol poleg večnega Očeta in se mu pridružila v slavi, ker je z njim deležna kot Sin božje narave."⁴⁴

V Kristusu, ki je šel v nebesa, Leon poudari njegovo človeško naravo in s tem pokaže na Kristusa kot na upanje človeštva, saj vse telo (človeštvo) upa, da bo prišlo tja, kjer je glava (Kristus).⁴⁵

Soočenje z manihejci v Rimu je torej papeža spodbudilo ne samo k temu, da je v svojih nagovorih poudaril dobroto stvarstva in Kristusovo človeško naravo, ampak tudi k temu, da je spregovoril o dostojanstvu človeka ter o upanju na povečanje človeka. To človeško upanje pa je tesno prepleteno z razumevanjem Kristusa kot pravega Boga in pravega človeka. Prav ta vidik kristologije pa je Leon poglobil v soočenju z neko drugo kristološko zmoto.

1. Prim. M. Simonetti, *Il Vangelo e la storia. Il cristianesimo antico (secoli I-IV)* (Roma: Carocci editore, 2010), 140.
2. Prim. M. Simonetti, *Il Vangelo e la storia*, 140.
3. Bil je neoplatonik, ki mu je bilo krščanstvo blizu. Kljub temu, da ga nekateri viri vidijo kot škofa v Likopoli, pa ne vemo, ali je sploh bil kristjan.
4. Prim. B. Green, *The Soteriology of Leo the Great* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 168-169.
5. Prim. Leon Veliki, Govor 42,5.
6. Prim. Avguštin, Pismo 64,3; Pismo 236.
7. Prim. H. O. Maier, "Manichee! Leo the Great and the Orthodox Panopticon," *Journal of Early Christian Studies* 4/4 (1996), 446.
8. Prim. Leon Veliki, Govor 9,4 (7. november 443); Govor 16,5 (12. december 443); Govor 34,5 (6. januar 444).
9. Prim. Leon Veliki, Govor 9,4.
10. Leon Veliki, Govor 16,5.
11. Prim. Leon Veliki, Govor 24,5.
12. Prim. H. O. Maier, 456.
13. Leon Veliki, Govor, 26,4.
14. Prim. H. O. Maier, 460.
15. Prim. S. Wessel, *Leo the Great and the Spiritual Rebuilding of a Universal Rome* (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2008), 123.

16. Prim. L. Casula, *Leone Magno. Il conflitto tra ortodossia ed eresia nel quinto secolo* (Roma: Tiellemmedia Editore, 2002) 230.
17. Leon Veliki, Pismo 7,1.
18. Prim. Leon Veliki, Pismo 7.
19. Prim. L. Casula, *La cristologia di san Leone Magno. Il fondamento dottrinale e soteriologico* (Milano: Edizioni Glossa Srl, 2000) 134-135
20. Prim. A. Grillmeier, *Jesus der Christus im Glauben der Kirche. Das Konzil von Chalcedon (451). Rezeption und Widerspruch (451-518)*. Zv. 2/1. (Freiburg: Herder, 1991/2004) 207.
21. Prim. Leon Veliki, Govor 34,4.
22. Prim. A. Grillmeier, 208.
23. Prim. Leon Veliki, Govor 24,4.
24. Prim. Leon Veliki, Govor 34,4.
25. Prim. B. Green, 171.
26. Prim. Leon Veliki, Govor 59,2-4.
27. Prim. B. Green, 171.
28. Prim. A. Grillmeier, 211-212.
29. Prim. Leon Veliki, Govor 34,4.
30. Prim. Leon Veliki, Govor 76,6.
31. Prim. Leon Veliki, Govor 76,1-5.
32. Leon Veliki, Govor 42,4β.
33. Prim. Leon Veliki, Govor 42,4β.
34. Prim. Leon Veliki, Govor 22,6.
35. Prim. Leon Veliki, Govor 42,4β.
36. Prim. Leon Veliki, Govor 22,6.
37. Prim. Leon Veliki, Govor 27,5.
38. Prim. Leon Veliki, Govor 13; Govor 12,2.
39. Prim. Leon Veliki, Govor 24,2.
40. Prim. Leon Veliki, Govor 27,6.
41. Leon Veliki, Govor 24,1.
42. Prim. B. Green, 173.
43. Prim. Leon Veliki, Govor 72,5.
44. Leon Veliki, Govor 73,4.
45. Prim. Leon Veliki, Govor 73,4; B. Green, 174.